

**Вінницький державний педагогічний університет  
імені Михайла Коцюбинського**

**Факультет історії, права і публічного управління**

**Кафедра історії та культури України**

**В.О. Гребеньова, Н.В. Жмуд**

**Українознавство:  
методичні рекомендації до практичних занять та організації самостійної  
роботи  
для студентів 1 курсу різних спеціальностей**

**Вінниця 2019**

Гребеньова В.О., Жмуд Н.В. Українознавство: методичні рекомендації до практичних занять та організації самостійної роботи для студентів 1 курсу різних спеціальностей ВДПУ. – Вінниця, 2019. – 22 с.

**Укладачі:** **Гребеньова В.О.** кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

**Жмуд Н.В.,** кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

**Рецензент:** **Коляструк О.А.** доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

**Схвалено** на засіданні кафедри історії та культури України  
6 листопада 2019 р. (протокол №4)

**Схвалено** на засіданні навчально-методичної комісії факультету історії, права і публічного управління від 11 листопада 2019 р. (протокол №3)

## Зміст

1. Передмова
2. Методичні поради для роботи над дисципліною
3. Програма навчальної дисципліни
4. Теми семінарських занять
5. Плани семінарських занять
6. Завдання для самостійної роботи
7. Види індивідуальної роботи
8. Критерії оцінювання
9. Питання до модульного контролю
- 10.Рекомендована література

Розбудова самостійної Української держави не тільки дозволила відродити й активізувати навчальну дисципліну «українознавство», але й відкрила можливість здійснювати практичні дії для реалізації її провідних завдань у науково-дослідній, культурно-освітній галузях. Створено асоціацію українознавців, Інститут українознавства у Києві та народознавства НАН України у Львові. Помітно пожвавилась науково-дослідна робота у галузі фундаментального та шкільного українознавства, зросло число періодичних видань та спеціальних публікацій національного спрямування.

Українознавство як наука становить комплекс різних знань про Україну та український народ. Помітне місце у цьому комплексі займає народознавство, яке спрямоване на формування у підростаючого покоління сутності знань про себе і свій рід, народ і Батьківщину, виховання у нього патріотизму, національної гідності і свідомості, честі та гордості за свою Вітчизну та її історію.

Метою викладання вибіркової навчальної дисципліни «Українознавство» є, насамперед, пізнання студентами своєї етнічної спадщини, реалізацію етнофора в сучасному етнокультурному просторі. «Українознавство» має сформулювати обсяг знань, який необхідний для самостійного вивчення традиційної культури з умінням застосовувати його на практиці, розширити світогляд та сприяти формуванню національного типу особистості.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Українознавство» є:

- висвітлити історію розвитку українознавства та інших наук про народи у світі;
- розкрити понятійно-термінологічний апарат дисципліни;
- розглянути етнічну історію та теорії етногенезу українців;
- розглянути типологію історико-етнографічного районування України;
- вивчити усі складові господарства та матеріальної культури;
- розглянути особливості формування духовної культури українців.

### **Компетентності**

*Загальні компетентності:*

- набути навиків міжособистісної взаємодії, роботи в команді; здатність мотивувати людей і рухатись до спільної мети; підтримувати системи соціальних спільнот і соціальних взаємин; форми взаємодії індивідуума з соціальними групами і спільнотами.
- засвоїти понятійний апарат основних категорій та термінів, що застосовуються у курсі;
- опанувати джерельну та методичну базу наукової дисципліни;
- опанувати теоретичні засади курсу;
- опанувати закономірності, досвід, уроки розвитку українського народу.

*Фахові компетентності:*

- розуміти сутність феномену українства;
- знати особливості формування етнічної території українців;
- аналізувати основні складові матеріальної та духовної культури українців, знати її сутнісні риси;
- засвоїти методику польової етнографічної роботи ;

- використовувати набуті знання в навчальному процесі при вивченні інших навчальних курсів гуманітарного спрямування, зокрема етнологічного циклу.

*Програмні результати навчання:* у результаті вивчення дисципліни студенти повинні ефективно використовувати набуті знання у повсякденному житті, у майбутній педагогічній діяльності; аналізувати історико-культурну спадщину українського етносу; наводити приклади з особистого життя та навколишнього середовища для характеристики явищ матеріальної культури; дослідити історію власного родоводу та створити його презентацію; дослідити одну з тем матеріальної чи духовної культури, провівши етнографічне обстеження і вивчення конкретного населеного пункту.

## **2. Методичні поради для роботи над дисципліною**

Увесь пропонований для вивчення змістовий матеріал дисципліни «Українознавство» розподілено на три основні частини: теоретична робота (лекційний курс), практична робота (практичні заняття) та самостійна робота (підготовка до занять, написання родоводів, робота з запитальниками та інтерв'ювання, робота з музейними та архівними фондами, створення презентацій тощо).

Відповідно до робочої програми дисципліна «Українознавство» передбачає дев'ять практичних занять, які охоплюють його основну проблематику. Для того, щоб ефективно підготуватися до практичних занять, студент повинен прочитати розділ «Плани практичних занять», у якому зазначено тему і план заняття тощо. Запропоновано перелік контрольних питань, опрацювання яких допоможе якісніше засвоїти тему. Для глибшого засвоєння теми практичного заняття студенти за бажанням можуть підготувати повідомлення, записи інтерв'ю від респондентів, а результат озвучити. А також можуть підготувати науково-дослідницьку працю, яку зможуть надрукувати у науковому студентському віснику. Вкінці подано список літератури та джерел до кожної теми.

## **3. Програма навчальної дисципліни**

### **РОЗДІЛ 1. Етнічна історія українців**

#### **Тема 1. Предмет і завдання навчальної дисципліни. Джерела етнографічної науки**

Термінологія народознавства. Зародження і розвиток українського народознавства (Російське географічне товариство, його Південно-Західний відділ). Становлення і перспективи розвитку українського народознавства в незалежній Україні. Українські письменники-етнографи та їх діяльність: Котляревський І., Квітка-Основ'яненко Г., Шевченко Г., Нечуй-Левицький І., Франко І., Українка Леся та ін.

Історичні джерела: письмові документи, матеріали польових досліджень, музейні зібрання, графічні та образотворчі матеріали, дані суміжних наук.

Письмові документи: літописи, хроніки, підручники, щоденники, описи, майнові описи, судові звіти, подимні переписи, топографічні описи, люстрації тощо.

Етнографічні джерела: образотворчі та графічні матеріали, господарські знаряддя праці, предмети хатнього начиння по побуту, одяг тощо.

Музейні зібрання. Музеї-скансени. Музеї в діаспорі. Меморіальні музеї. Музеї закладів освіти.

## **Тема 2. Концепції етногенезу. Етногенез українського етносу**

Поняття “етногенезу”, “етносу”, “нації”. Атрибутні ознаки етносу. Основні етапи етногенезу українців. Теорії походження слов’ян (дніпровська, вісло-дніпровська, вісло-одерська, норманська, азіатська). Концепції походження українців: “єдиної колиски”, автохтонності Грушевського М., безперервності Пастернака Я., незалежного розвитку окремих східнослов’янських народів Дашкевича Я.

Механізм творення етносу. Структуроутворюючі елементи етносу.

Етнічність українців. Найменування України та українців. Етнічна та національна культура. Етнічна самосвідомість та національна ідея.

## **Тема 3. Історико-етнографічне районування та субетноси українського народу**

Основні етапи етнічної історії українського народу. Етнографічні групи українців. Етнічні групи. Історико-етнографічні регіони: Наддніпрянщина, Слобожанщина, Степова Україна, Українське Полісся, Волинь, Поділля. Історико-етнографічні землі: Покуття, Буковина, Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, Закарпаття тощо. Українська діаспора. Поділля як історико-етнографічний район України.

## **РОЗДІЛ 2. Господарство і матеріальна культура українців**

### **Тема 4. Основні галузі господарства і заняття населення**

Суть понять «матеріальна» і «духовна» культура. З історії виникнення землеробства на Україні. Знаряддя оранки. Вирощування злаків (системи рільництва). Сівба та догляд за рослинами. Зажинки, жнива, обжинки. Молотьба та зберігання вирощеного врожаю. Хліборобські обряди, звичаї та трудові традиції.

Тваринництво, конярство, вівчарство, птахівництво. Обряди та звичаї, пов’язані із тваринництвом.

### **Тема 5. Ремесла та промисли в Україні**

Поняття "промисел" та ремесло. Домашні промисли та ремесла, їх еволюція в практичній діяльності українців. Цехи міських ремісників. Мануфактура. Основні види традиційних народних промислів та ремесел: каменярство, лісові та деревообробні, гончарство, ткацтво, обробка шкіри, килимарство, ковальство, гутництво тощо. Уходництво. Чумацтво. Солеварні та солевидобувні промисли.

## **Тема 6. Поселення та житло в Україні**

Еволюція традиційного житла в Україні. Структура та регіональні особливості українських поселень. Зони та типи поселень в Україні. Українська селянська хата: інтер'єр, екстер'єр. Селянський двір та господарські споруди. Громадські споруди (село, місто). Культова архітектура.

## **РОЗДІЛ 3. Духовна культура українського етносу**

### **Тема 7. Народні знання, світоглядні вірування й уявлення українського народу**

Народна астрономія. Народна метеорологія. Народна математика. Народна ботаніка та зоологія. Народна медицина та ветеринарія. Поняття «календар». Його походження та різновиди. Особливості українського народного календаря. Календарні звичаї та обряди.

Дуалізм світоглядних уявлень. Історичні шляхи світогляду українців: демонологічний, міфологічний, християнський. Релігійний дуалізм (двовір'я). Генезис розвитку вірувань і повір'їв. Християнізація народних вірувань та повір'їв. Український міфологічний пантеон.

### **Тема 8. Український менталітет**

З історії формування поняття «менталітет» та «національний характер» (Липа Ю., Липинський В., Мірчук І., Шерех Ю., Донцов Ю., Забужко О. та ін.). Національний/етнічний характер, психічний склад нації, менталітет, ментальність: співвідношення понять. Чинники, які впливають на формування та функціонування рис національного характеру: генетичний, географічний, історичний, суспільний, культурний. Стійкість чи мінливість рис національного характеру. Етнічні стереотипи.

Основні підходи до розуміння менталітету.

Фактори формування психотипу етносу: природно-географічні (лісостеп безкрайня), іноетнічні впливи, соціальні (різні форми суспільного устрою), геополітичні (розташування між хліборобським і кочовим світом). Психологічний склад етносу. Зміст етнічної ментальності: характерні особливості світосприйняття; моральні вимоги, норми та цінності; переважаючі життєві настрої; у типи характеру; форми взаємин; у ставленні до праці та організації побуту.

Архетипи української ментальності: архетип Землі-матері (хліборобський психотип); козацький архетип (агресивний, войовничий).

Ментальні структури та механізми створення національного ідеалу (антеїзм, кордоцентризм, індивідуалізм, ірраціоналізм, екзистенціалізм). Основні риси українського менталітету: емоційність, сентименталізм, чутливість, ліризм.

### **Тема 9. Родинна звичаєвість та громадський побут в Україні**

Історичні типи сім'ї. Системи спорідненості: австралійська, арабська, гавайська, англійська. Типи сім'ї: парна, полігамна, моногамна.

Формування української родини: рід, розширена сім'я, велика сім'я патріархального типу, розширена (нероздільна сім'я), дворище, нуклерна сім'я. дерево роду, родичі та свояки.

Весільні звичаї та обряди: передвесільний (сватання, умовини, договір, оглядини, заручини, гільце, барвінковий та коровайний обряд, торочини, дівич-вечір), весільний (запрошення на весілля, обдаровування, посад молодих, розплітання коси, шлюб, вінчання, покривання молодої, розподіл короваю, перевезення посагу, перезва, рядження) та післявесільний (хлібини, весільні чини, весільний одяг, символіка весільного обряду) цикли.

Звичаї та обряди, пов'язані з народженням дитини. Повір'я, пов'язані з вагітною жінкою. Інститут повивання та ім'янаречення в Україні. Родини та хрестини. Пострижини. Соціалізація особистості.

Поховально-поминальні звичаї та обряди.

Парубочі та дівочі громади. Громадські соціальні інститути: кумівства, побратимства, сусідства, земляцтва. Системи спорідненості.

#### 4. Теми практичних занять

| №/п | Назва теми                                                               | Кількість годин |           |
|-----|--------------------------------------------------------------------------|-----------------|-----------|
|     |                                                                          | д.ф.н.          | з.ф.н.    |
| 1   | Предмет і завдання навчальної дисципліни.<br>Джерела етнографічної науки | 2               | 2         |
| 2   | Концепції етногенезу. Етногенез українського етносу                      | 2               |           |
| 3   | Історико-етнографічне районування та субетноси українського народу       | 2               | 2         |
| 4   | Основні галузі господарства і заняття населення                          | 2               | 1         |
| 5   | Ремесла та промисли в Україні                                            | 2               | 1         |
| 6   | Поселення та житло в Україні                                             | 2               | 1         |
| 7   | Народні знання, світоглядні вірування й уявлення українського народу     | 2               | 1         |
| 8   | Український менталітет                                                   | 2               |           |
| 9   | Родинна звичаєвість та громадський побут в Україні                       | 2               | 2         |
|     | <b>Усього годин</b>                                                      | <b>18</b>       | <b>10</b> |

#### 5.

#### 6. Теми практичних занять

*Тема № 1. Етногенез українського етносу.*

План

1. Дефінітивний аналіз понять: «етнос», «етногенез», «нація». Атрибутні ознаки етносу.
2. Теорії походження слов'ян.

### 3. Концепції етногенезу українців.

#### РЕФЕРАТИ:

1. Походження та тлумачення етноніма «Україна».
2. Етногенез українського народу (історіографія проблеми).

#### **МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗАНЯТТЯ:**

Вивчаючи означену тему, студенти мають усвідомити межі етнічної території в історичному аспекті; етнічні спільності на території України; концепції етногенезу українців, засновані на теорії автохтонності.

Засвоєння теми вимагає від студентів детального розкриття походження українського народу; зародження та розвиток української нації, з'ясування понять «етнос», «нація». Ознайомлення з гіпотезами й сучасними дослідженнями з даної теми; джерелами про походження українського народу, його самобутність, історію, культуру та побут – вітчизняні та іноземного походження, матеріальні та духовні, усні та писемні.

#### Література

1. Балущок В. Етногенез українців / В. Балущок // Народна творчість та етнографія (далі - НТЕ). – 2002. – № 1-2. – С. 26-34.
2. Балущок В. Формування об'єктивної основи для етногенезу українців / В. Балущок // НТЕ. – 2000. – №1. – С.82-92.
3. Кафарський В.І. Етнологія: підручник / В.І.Кафарський, Б.П. Савчук. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.
4. Українська етнологія: навч. посібник / за ред. В.Борисенко. – К.: Либідь, 2007. – 400 с.

#### *Тема № 2. Історико-етнографічне районування України.*

#### **План**

1. Історико-етнографічні регіони України. Поділля як історико-етнографічний регіон.
2. Етнічні землі українців за межами адміністративної території України..
3. Етнографічні, етнічні та локальні групи в Україні.

#### РЕФЕРАТИ:

1. Поділля як один із історико-етнографічних районів України.

#### **МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗАНЯТТЯ:**

Вивчаючи означену тему, студенти мають ознайомитися з процесом історичного формування народу і його етнічною територією

Засвоєння теми вимагає від студентів знати етнографічне районування та етнічні землі України: Наддніпрянщина, Поділля, Слобожанщина, Полтавщина, Полісся, Прикарпаття, Волинь, Закарпаття, Буковина, Південь. Міграції населення та освоєння нових земель. Завершення формування національної

території. Етнографічні групи українців: гуцули, лемки, бойки, поліщуки, литвини, тутейші тощо. Автохтонне населення України. Національні меншини. Етнографічні особливості населення України та сучасні етнічні процеси в державі.

### Література

1. Баженов Л. Нариси історії Поділля / Л.Баженов, І. Винокур. – Хмельницький, 1990.
2. Білан М.С. Український стрій: навч. посіб. для вищ. і серед. навч. закладів / М.С. Білан, Г.Г.Стельмахук. – Львів : Фенікс, 2000. – 325 с.
3. Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження / За ред. Гошка Ю. – К., 1983.
4. Гошко Ю.Г. Промисли й торгівля в українських Карпатах / Ю. Г. Гошко. – К. : Наук. думка, 1991. – 256 с.
5. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / за ред. Гошка Ю. – К., 1987.
6. Данилюк А.Г. Давня архітектура українського села: етногр. нарис / А. Г. Данилюк. – К. : Техніка, 2008. – 254 с.
7. Заставний Ф.Д. Українські етнічні землі / Ф.Д. Заставний. – Львів, 1993.
8. Історія міст і сіл Української РСР: Вінницька область. – К., 1971.
9. Історія міст і сіл Української РСР: Тернопільська область. – К., 1973.
10. Історія міст і сіл Української РСР: Хмельницька область. – К., 1971.
11. Кафарський В.І. Етнологія: підручник / В.І. Кафарський, Б.П. Савчук. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.
12. Косміна Т.В. Сільське житло Поділля (кінець XIX - XX ст.): Іст.-етногр. Дослідження / Т.Косміна. - К. Вища школа, 1980. – 389 с.
13. Культура і побут населення України : навч. посібник / В.І. Наулко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко та ін. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
14. Лозко Г. Українське народознавство / Г. Лозко. – К., Зодіак-ЕКО, 1995. — 368 с.
15. Наумко В.І. Етнічний склад населення Української РСР. – К., 1965.
16. Поділля: іст.-етногр. дослідж. / Л. Ф. Артюх, В. Г. Балущок, З. Є. Болтарович та ін. – К. : Доля, 1994. – 504 с.
17. Поділля: Історико-етнографічне дослідження / за ред. М.Т.Максименка, Н.М.Рожкова. – К., 1994.
18. Полесьє: матеріальна культура / под ред. В.К.Бондарчика, Р.Ф.Кирчива. – К., 1988.
19. Свєшніков І.К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині вкінці III – на початку II тис. до н.е. / І.К. Свєшніков. – К., 1974.
20. Українська етнологія: навч. посібник / за ред. В.Борисенко. – К. : Либідь, 2007. – 400 с.
21. Українське народознавство: навч. посібник / за ред. С.П.Павлюка та ін. – Л.: Фенікс, 1994. – 608 с.
22. Українці : іст.-етногр. монографія у 2-х кн. Кн. 1. – Опішне : Укр. народознавство, 1999. – 528 с.
23. Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження / **за ред.. В.**

*Тема № 3. Українська діаспора.*

**План**

1. Поняття «еміграція», «міграція», «імміграція», «діаспора».
2. Хвилі еміграції українців.
3. Західна діаспора.
4. Східна діаспора.

**РЕФЕРАТИ:**

1. Сучасний стан українства за кордоном та його зв'язки з Україною.
2. Культурно-освітнє життя українців діаспори..

***МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗАНЯТТЯ:***

Вивчаючи означену тему, студенти мають ознайомитися з поняттями «еміграція», «міграція», «імміграція», «діаспора», східна і західна діаспора, «близьке», «далеке» зарубіжжя; особливостями формування української діаспори; українці в смузі етнічних районів.

Засвоєння теми вимагає від студентів знати еміграційні процеси до Європи, країн Американського континенту. Чисельність українського населення за кордоном та його соціально-економічний стан. Центри україністики. Зв'язки з Україною.

*Література*

1. Наулко В.І. Культура і побут населення України – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
2. Українське народознавство / за ред. С.П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р.Ф. Кирчів. – Львів: Фенікс, 1994. – 608 с.
3. Етнографія України / за ред. С.А. Макарчука. – Львів: Світ, 1994. – 502 с.
4. Горленко В.Ф. Становлення української етнографії кінця XVIII – першої половини XIX століття. – К. Наукова думка, 1988. – 298 с.
5. Українська етнологія / за ред. В.К. Борисенко. – К.: Либідь, 2007. – 400 с.

*Тема № 4-5. Особливості матеріальної культури українців.*

**План**

1. Основні галузі господарювання і заняття українців.
2. Ремесла та промисли.
3. Народна архітектура.
4. Транспорт і засоби пересування.
5. Народний одяг.

**РЕФЕРАТИ:**

1. Землеробство та тваринництво на Поділлі.
2. Транспортні артерії.

3. Землеробська техніка.
4. Традиційні подільські «промисли» та ремесла.
5. Ремесла: ковальство, гутництво тощо.

### **МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗАНЯТТЯ:**

Вивчаючи означену тему, студенти мають ознайомитися з поняттями «матеріальна культура», «промисел», ремесло, «екстер'єр», «інтер'єр», «народне вбрання», «народний одяг».

Засвоєння теми вимагає від студентів знати основні та допоміжні види господарської діяльності. Знаряддя праці, землеробство. Системи землеробства. Тваринництво. Способи утримання худоби: стійловий, вигінний, відгінний, індивідуальний, полонинське господарство. Еволюцію транспорту та засобів пересування. Сухопутний та водний транспорт, його різновиди. Основні види традиційних народних промислів та ремесел. Лісові та деревообробні промисли. Обробка каменю та металів. Гутництво. Гончарство. Ткацтво. Обробка шкіри та хутра, рогу. Чумацтво. Художньо-декоративні промисли. Основні зони й типи поселень. Єдність і локальні відмінності українського народного житла. Типи забудови і взаємозв'язки житлового будинку з господарськими спорудами. Двір та призначення господарських споруд. Типи житла та їх регіональні особливості. Формування традиційного одягу українців. Святкове та буденне національне вбрання, його регіональні особливості. Одяг і соціальне розшарування суспільства.

### **Література**

1. Артюх Л.Ф. Українська народна кулінарія / Л.Ф. Артюх. – К. : Наукова думка, 1977. – 154 с.
2. Глушко М.С. Традиційний транспорт українців / М.С. Глушко // Радянська школа. – 1990. – № 7. – С.17-24.
3. Данилюк А.Г. Українська хата / А.Г. Данилюк. – К. : Наукова думка, 1991. – 109 с.
4. Косьміна Т.В. Сільське житло Поділля кінця XIX – поч. XX ст. / Т.В. Косьміна. – К., 1994. – 192 с.
5. Лозко Г.С. Українське народознавство / Г.С. Лозко. – К.: Зодіак-ЕКО, 1995. – 368 с.
6. Наулко В.І. Культура та побут населення України / В.І.Наулко. – К. : Наукова думка” – 1975. – 278 с.
7. Самойлович В.П. Українське народне житло / В.П. Самойлович. – К. : Наукова думка, 1972. – 126 с.

### **Тема № 6. Народні знання українців.**

#### **План**

1. Народна астрономія.
2. Народна метеорологія.
3. Народна математика.

4. Народна ботаніка та зоологія.
5. Народна медицина та ветеринарія.
6. Народна педагогіка.
7. Народний календар.

**РЕФЕРАТИ:**

1. Традиції народної медицини на Поділлі.
2. Дитячий фольклор подолян.

***МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗАНЯТТЯ:***

Вивчаючи означену тему, студенти мають ознайомитися з поняттям «народна педагогіка» та етнопедагогіка; особливостями формування народних знань українців, їх нагромадження і зв'язок з господарською діяльністю.

Засвоєння теми вимагає від студентів знати раціональні та ірраціональні напрями медичних знань народу; народне цілителство; дитинознавство та народну педіатрію. Астрономічні знання. Уявлення про Всесвіт. Народний гороскоп. Засоби лічби, вимірювання земельних ділянок, відстаней. Міри довжини, сипких речовин, метеорологічні знання.

**Література:**

1. Наулко В.І. Культура і побут населення України – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
2. Українське народознавство / за ред. С.П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р.Ф. Кирчів. – Львів: Фенікс, 1994. – 608 с.
3. Етнографія України / за ред. С.А. Макарчука. – Львів: Світ, 1994. – 502 с.
4. Горленко В.Ф. Становлення української етнографії кінця XVIII – першої половини XIX століття. – К. Наукова думка, 1988. – 298 с.
5. Українська етнологія / за ред. В.К. Борисенко. – К.: Либідь, 2007. – 400 с.

*Тема № 7-8. Родинно-громадський побут та звичаєво-обрядова культура українців*

**План**

1. Пологові звичаї та обряди.
2. Весільні звичаї та обряди.
3. Похоронно-поминальні звичаї та обряди.
4. Громадський побут та звичаєве право.

**РЕФЕРАТИ:**

1. Особливості весільних звичаїв на Поділлі.

***МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗАНЯТТЯ:***

Вивчаючи означену тему, студенти мають ознайомитися звичаєвим правом та родинними звичаями українців.

Засвоєння теми вимагає від студентів знати родильні звичаї: родини, хрестини, пострижини. Основні моменти родильної обрядовості в Україні. Народну повивальну звичаєвість. Основні етапи весільного обряду та його учасників. Історію та форми поховального обряду.

## Література

1. Гендер і сучасне суспільство // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 1-2. – С.40-46.
2. Жінка // Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців: конітивна антропологія. – К., 2000. – С.276-296.
3. Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні / За ред. Л.О.Смоляр. – О.: Астро Принт, 1999.
4. Івановська О.П. Звичаєве право в Україні: Етнотворчий аспект: навч. посібник / О. П. Івановська. – К. : ЕксОб, 2002. – 263 с.
5. Подружні права та обов'язки // Українська газета. – 2003. – 25-31 грудня. (№ 48). – С.5.
6. Становище жінок // Право України. – 2002. – № 3. – С.155-157.
7. Гаврилюк Н. Зав'язую тобі на щастя [Народження дитини] // Людина і світ. – 1992. – № 7-8. – С. 38-40.
8. Гаврилюк Н. Звичаї допологового періоду // Українська родина. Родинний і громадський побут / Упорядник Лідія Орел. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – С. 69-70.
9. Гаврилюк Н. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев). – К.: Наукова думка, 1981. – 280 с.
10. Гаврилюк Н. Народження дитини // Українська родина. Родинний і громадський побут / Упоряд. Л.Орел – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – С. 69-83.
11. Гошко Ю. Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV – XIX ст. – Львів: Ін-т народозн. НАН України, 1999.
12. Грушевський М. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу // Матеріали до українсько-руської етнології. – Т. IX – Львів, 1907. – 144с.
13. Пономарьов А. Дошлюбне спілкування молоді / Поділля: Історико-етнографічне дослідження. – К.: Видавництво НКЦ “Доля”, 1994. – С. 160-175.
14. Пономарьов А. Дошлюбне спілкування молоді // Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Книга I. – Опішне: Українське народознавство, 1999. – С. 409-418.
15. Пономарьов А. П. Сім'я і внутрішньосімейні взаємини // Поділля: Історико-етнографічне дослідження. – К.:Видавництво НКЦ “Доля”, 1994. – С. 194-211.
16. Пономарьов А. Традиції доброзичливості // Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах. – Книга I. – Опішне: Українське народознавство, 1999. – С.161-164.
17. Пономарьов А. Традиції дошлюбного спілкування молоді // Українці: Історико-етнографічна монографія удвох книгах. Книга I. – Опішне: Українське народознавство, 1999. – С. 409-418.
18. Пономарьов А. Шлюбні звичаї // Українці: Історико-етнографічна монографія удвох книгах. Книга I. – Опішне: Українське народознавство, 1999. – С. 419-432.
19. Чмелик Р. Мала українська сім'я другої половини XIX – початку XX ст. (структура і функції). – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1999. – 144 с.

## Тема № 9. Світоглядні уявлення та вірування українців

### План

1. Міфологія як форма світогляду.
2. Демонологія як форма світогляду.
3. Дуалізм світогляду українців.
4. Система уявлень та вірувань.

### РЕФЕРАТИ:

1. Космогонічні уявлення в легендах та переказах подолян.

### МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗАНЯТТЯ:

Вивчаючи означену тему, студенти мають ознайомитися з поняттями «демонологія», «демон», «світогляд», «вірування», «віра», «уявлення».

Засвоєння теми вимагає від студентів знати особливості української демонології, міфології; дохристиянські вірування.

### Література:

1. Наулко В.І. Культура і побут населення України – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
2. Українське народознавство / за ред. С.П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р.Ф. Кирчів. – Львів: Фенікс, 1994. – 608 с.
3. Етнографія України / за ред. С.А. Макарчука. – Львів: Світ, 1994. – 502 с.
4. Горленко В.Ф. Становлення української етнографії кінця XVIII – першої половини XIX століття. – К. Наукова думка, 1988. – 298 с.
5. Українська етнологія / за ред. В.К. Борисенко. – К.: Либідь, 2007. – 400 с.

### 6. Завдання для самостійної роботи

| №/п | Назва теми                                                 | Кількість годин |        |
|-----|------------------------------------------------------------|-----------------|--------|
|     |                                                            | д.ф.н.          | з.ф.н. |
| 1   | Стародавні пам'ятки та джерела з етнографії                | 3               |        |
| 2   | Українська діаспора                                        | 3               |        |
| 3   | Народна їжа і харчування українців                         | 3               |        |
| 4   | Родинні звичаї та обряди                                   | 3               |        |
| 5   | Народний календар українців                                | 3               |        |
| 6   | Світоглядні уявлення та вірування українців                | 3               |        |
| 7   | Менталітет та національний характер                        | 3               |        |
| 8   | Народна педагогіка українців                               | 3               |        |
| 9   | Усна народна творчість та образотворче мистецтво українців | 3               |        |
| 10  | Національна та народна символіка українців                 | 3               |        |
| 11  | Індивідуальні завдання                                     | 24              |        |

## 6. Індивідуальні завдання

Виконуються два індивідуальних науково-дослідних завдання у вигляді реферату: власний родовід; історико-етнографічне дослідження окремого населеного пункту на обрану тему.

### *Перелік тем для ІНДЗ з українознавства*

Всі теми стосуються окремого, досліджуваного населеного пункту, обов'язково на основі опитувань кількох респондентів. Роботи потрібно ілюструвати фотографіями, планами, схемами. Вказувати відомості про респондентів: повні імена, вік, місце проживання, адреси. Зазначати хронологію подій і явищ, що описуються: „у 1950-х роках, у др.пол. 1970-х”. тощо.

1. Історія населеного пункту.
2. Топоніміка населеного пункту.
3. Етнічно-конфесійний склад населеного пункту. (Наявність представників різних етносів, їх співвідношення. Взаємини між представниками різних націй. Міграційні процеси.)
4. Міграційні процеси у населеному пункті: причини та наслідки.
5. Сімейно-побутова обрядовість: родильні звичаї та обряди.
6. Сімейно-побутова обрядовість: весільні звичаї та обряди.
7. Сімейно-побутова обрядовість: поховально-поминальні звичаї та обряди.
8. Історія музею населеного пункту.
9. Народна педагогіка (Морально-етичні норми народної педагогіки. Джерела української етнопедагогіки. Народне дитино- та родинознавство. Сім'я - основний осередок виховання. Принципи та виховний ідеал. Етнічність у вихованні підростаючих поколінь).
10. Народні ігри та забави. Традиційна українська іграшка: види та технологія виготовлення.
11. Студентський фольклор: повір'я, забобони, сленги (кількох поколінь, можна на прикладі родини).
12. Фольклорно-етнографічні колективи населеного пункту (історія створення, склад, репертуар, зробити фото колективу).
13. Домашні промисли та ремесла (опис характерних для населеного пункту).
14. Особливості української традиційної архітектури населеного пункту: інтер'єр житла (опис, план, фото 4-8 жител); господарський двір (опис, план, фото 4-8 дворів).
15. Традиційний одяг українців: жіночий, чоловічий, дитячий (опис, фото, зарисовки, самі експонати).
16. Дослідження некрополів населеного пункту. Кількість цвинтарів, їх розташування, термін використання, особливості, опис давніх кам'яних хрестів і пам'ятників.
17. Антропологічне дослідження населеного пункту. (Перелік прізвищ, що використовуються в селі, аналіз відсоткового співвідношення. Зміни прізвищ в повоєнний період, поява нових прізвищ, згасання старих

родин).

18.Громади на Поділлі (записати звичаї та обряди, пов'язані з ними).

19. «Аграрна культура українців» (колгоспне та приватне сільськогосподарське життя селян)

20.Образ «свого» – «чужого» в етнокультурі українців

21.Життя подільського села в період окупації (1941-1944 рр.)

22.Друга світова війна у спогадах людей

23.Розпаювання колгоспів та ставлення до цього українських селян

24.Персоналії (відомі особистості населеного пункту)

25.Урбанізація Вінниці 60-70-х рр. ХХ ст.

26.Локальна ідентичність вінничан

27.Повсякденне життя в 1980-1990-ті роки

28.Культурний ландшафт населеного пункту (описати і відфотографувати громадські споруди та громадські місця; зафіксувати всі існуючі пам'ятки культури, архітектури; пам'ятники)

29.Молодіжні субкультури у моєму населеному пункті.

## 8. Критерії оцінювання

**Методи оцінювання:** оцінювання усних відповідей на практичних заняттях, тестування, написання рефератів, індивідуальних навчально-дослідних завдань, самостійна робота, підсумкова контрольна робота.

### Розподіл балів, які отримують студенти

| Поточне тестування та самостійна робота |    |    |          |    |          |    |    |    |          |           |          |         | Підсумковий тест (залік) | Сума |
|-----------------------------------------|----|----|----------|----|----------|----|----|----|----------|-----------|----------|---------|--------------------------|------|
| Розділ 1                                |    |    | Розділ 2 |    | Розділ 3 |    |    |    | Розділ 4 |           | Розділ 4 |         | 20                       | 100  |
| T1                                      | T2 | T3 | T4       | T5 | T6       | T7 | T8 | T9 | ККР      | Сам. роб. | ІНДЗ №1  | ІНДЗ №2 |                          |      |
| 4                                       | 4  | 4  | 4        | 4  | 4        | 4  | 4  | 4  | 12       | 10        | 10       | 12      |                          |      |

### Критерії оцінювання:

| Сума балів за всі види навчальної діяльності | Оцінка ECTS | Оцінка за розширеною шкалою для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики |
|----------------------------------------------|-------------|----------------------------------------------------------------------------------------|
| 90-100                                       | A           | відмінно                                                                               |
| 80-89                                        | B           | дуже добре                                                                             |
| 75-79                                        | C           | добре                                                                                  |
| 60-74                                        | D           | задовільно                                                                             |

|              |           |                                                           |
|--------------|-----------|-----------------------------------------------------------|
| <b>50-59</b> | <b>E</b>  | достатньо                                                 |
| <b>35-49</b> | <b>FX</b> | незадовільно з можливістю повторного складання            |
| <b>1-34</b>  | <b>F</b>  | неприйнятно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни |

**Критерії оцінювання  
(за 100-бальною системою)**

| Рівень знань студента (в балах) | ЄКТС | Критерії оцінювання знань студента                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|---------------------------------|------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 90-100                          | A    | Студент вільно володіє категоріальним апаратом з українознавства, допоміжних історичних й етнологічних дисциплін, оперує базовими методиками історико-етнологічних та етнографічно-краєзнавчих студій, демонструє високий рівень навичок аналізу конкретних зразків традиційної культури українців, творчо використовує теоретичні знання з українознавства. Відповідь на контрольні запитання містить посилання на певні першоджерела, явища, персоналії етнологів. Студент знає основний методичний інструментарій щодо навчання українознавства в загальноосвітній школі в контексті навчально-виховної роботи. Відповідь містить науково-обґрунтовані висновки. |
| 80-89                           | B    | Студент демонструє достатній рівень володіння теоретичним матеріалом курсу, уміння пов'язувати теоретичні положення з історичними фактами та сучасністю, самостійність мислення, знання необхідної термінології. Відповідь на контрольні запитання є розгорнутою з посиланням на необхідні етнологічні явища українознавства та краєзнавчо-туристичної роботи.                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| 75-79                           | C    | Студент може допускати несуттєві помилки за умови загальної наукової грамотності та незначні помилки при перевірці знань з циклу українознавчих дисциплін; систематизує та узагальнює набуті знання, самостійно виправляє допущені помилки, добирає переконливі аргументи на підтвердження власних суджень.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| 60-74                           | D    | Студент демонструє фрагментарне володіння теоретичним матеріалом курсу, неповні знання основних термінів та основних принципів розвитку науки, недостатні уміння практичного використання теоретичного матеріалу, обґрунтування основних теоретичних положень при аналізі                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |

|       |    |                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|-------|----|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|       |    | конкретних зразків культури. Студент повинен правильно виконати 60% завдань під час контролю знань з етнологічних дисциплін.                                                                                                                                             |
| 50-59 | E  | Студент володіє навчальним матеріалом на початковому рівні його засвоєння, відтворює незначну його частину, правильно виконує половину завдань з аналізу заданого етнографічного матеріалу.                                                                              |
| 35-49 | FX | Незадовільно, студент розуміє навчальний матеріал на елементарному рівні його засвоєння, відтворює лише окремі фрагменти етнологічних процесів та явищ, дає загальну відповідь з допомогою викладача. В цілому відповідь незадовільна з можливістю повторного складання. |
| 1-34  | F  | Неприйнятні знання, обов'язковий повторний курс. Невиконання студентом 70% усіх завдань протягом вивчення дисципліни.                                                                                                                                                    |

## **9. Питання до модульного контролю**

1. Предмет і завдання українознавства.
2. Джерела з українознавства.
3. Концепції етногенезу слов'ян.
4. Концепції етногенезу українців.
5. Націо́генез українців.
6. Історико-етнографічне районування України.
7. Етнічний склад населення України. Етнічні, етнографічні та локальні групи. Етнічні процеси.
8. Українська діаспора.
9. Основні традиційні галузі господарства і заняття українців.
10. Традиційні промисли українців.
11. Традиційні ремесла українців.
12. Народна архітектура українців.
13. Народне вбрання українців.
14. Народне декоративно-прикладне мистецтво України.
15. Народна система харчування українців.
16. Народний транспорт та засоби пересування українців.
17. Народні знання українців.
18. Народна символіка українців.
19. Родинні звичаї та обряди.
20. Громада і громадський побут.
21. Світоглядні уявлення та вірування.
22. Народний календар українців.
23. Менталітет та етнічний характер українців.

## **10. Рекомендована література**

### **10.1. Основна**

1. Борисенко В. К. Нариси з історії української етнології (1920—1930 рр.). К., 2002.
2. Борисенко В.К. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. К., 2000.
3. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. К., 1995.
4. Етнографія України / За ред. С.А. Макарчука. 2-е вид., перероб., доп. Львів, 2004.
5. Івановська О.П. Звичаєве право в Україні: Етнотворчий аспект: навч. посіб. К., 2002.
6. Кафарський В.І., Савчук Б.П. Етнологія: Підручник. К., 2006.
7. Кононенко П.П. Українознавство: Підручник. – К., 1996.
8. Крисаченко В.С. Українознавство: Хрестоматія. Навч. пос. Львів, 1996.
9. Культура і побут населення України. Навчальний посібник / За ред. В.Наулка. К., 1993.
10. Лозко Г. Етнографія України: Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. К., 2002.
11. Лозко Г. Українське народознавство. К., 1995.
12. Нельга О. В. Теорія етносу: Курс лекцій. К., 1997.
13. Пономарьов А.П. Українська етнографія: Курс лекцій. 3-є вид. К., 2004.
14. Савчук Б. Українська етнологія. Івано-Франківськ, 2004.
15. Українська етнологія: Навч. посіб./ За ред. В.Борисенко. К., 2007.
16. Українське народознавство / За ред. С.П.Павлюка та ін. Львів, 1994.

## **10.2. Додаткова**

1. Антонович Є.А. та ін. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів, 1992.
2. Білан М.С., Стельмашук Г.Г. Український стрій: Навч. посіб. для вищих і серед. навч. закладів. Львів, 2000.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. К., 1993.
4. Гасюк Є.О., Степан М.Г. Художнє вишивання. К., 1982.
5. Гонтар Т.О. Народне харчування українців Карпат. К., 1995.
6. Горленко В.Ф. Становление украинской этнографии конца XVIII – первой половины XIX ст. К., 1988.
7. Горленко В.Ф. та ін. Народна землеробська техніка українців. К., 1971.
8. Гошко О.Г. Промисли й торгівля в українських Карпатах. К., 1991.
9. Григор'єв Н. Історія України в народних думках та піснях. К., 1993.
10. Данилюк А. З глини, дерева і соломи: Пам'ятки народної архітектури Західного Поділля. Тернопіль, 2003. 96 с.
11. Данилюк А.Г. Українська хата. К., 1991.
12. Запаско Я. Українське народне килимарство. К., 1973.
13. Заставний Ф.Д. Українська діаспора. Львів, 1991.
14. Іваницький А.І. Українська народна музична творчість. К., 1990.
15. Історія народного господарства Української РСР. К., 1983. Т. 1.
16. Ковальчук О.В. Українське народознавство: Посібн. для вчителів. К., 1992.
17. Косміна Т.В. Сільське житло Поділля (кінець XIX – XX ст.): Іст.-етногр. дослідження. К., 1980.

18. Народні художні промисли УРСР. К., 1986.
19. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. К., 1996.
20. Павлюк С.П. Традиційне хліборобство України: Агротехнічний аспект. К., 1991.
21. Поділля: Іст.-етногр. дослідження. К., 1994.
22. Полесьє: Матеріальна культура. К., 1998.
23. Пошивайло О. Етнографія Українського гончарства. К., 1993.
24. Пошивайло О. Ілюстрований словник народної гончарської термінології. Лівобережна Україна (Гетьманщина). Опішне, 1993.
25. Скрипник Г.А. Етнографічні музеї на Україні. К., 1989.
26. Ткач М. Дерево роду. К., 1995.
27. Товстуха В. Українська народна медицина. К., 1999.
28. Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник. К., 1993.
29. Українці. Східна діаспора. Атлас. К., 1993.
30. Українці: історико-етнографічна монографія у 2-х кн. Опішне, 1999. Кн. 1. 527 с.; Кн. 2. 541 с.
31. Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження. К., 1997.
32. Шевченко Є.І. Народна деревообробка в Україні. К., 1997.
33. Шевченко Є.І. Українська народна тканина. К., 1999.